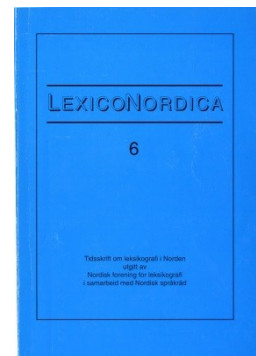

LexicoNordica

Titel: Fraseologiens plass i ordbøker for innvandrere
Forfatter: Jón Hilmar Jónsson
Kilde: LexicoNordica 6, 1999, s. 65-78
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive>

© LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for bruk af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre LexicoNordica (1-16) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Jón Hilmar Jónsson

Fraseologiens plass i ordbøker for innvandrere

Dictionaries for foreign speakers must differentiate between examples and collocations, on the one hand, and idioms, on the other hand. The Swedish Lexin dictionaries show the difference between these two types by different section marks, as well as making idioms into independent items in the text, accompanied by explanations. The topic of this paper is how idioms are treated in the Lexin dictionaries, their classification, and their link to the headwords, in light of the prospective user's background and needs. It is maintained that the idioms should be chosen and ordered by their meaning, making them accessible to the users by the use of terms for selected concepts uniting semantically related idioms. The importance of semantic classification of this type is considered both in the light of Swedish and Icelandic data.

1. Innledning

I Lexin-ordbøkene utgjør "språkeksempler" en viktig komponent i ordboksteksten, delvis som angivelser i forbindelse med de enkelte lemmer, der de ikke minst viser viktige syntagmatiske egenskaper, men også som mer eller mindre selvstendige enheter overfor lemmaet som gjerne krever en ekstra betydningsforklaring. I ordboksteksten er det en eksplisitt skilnad mellom disse to typer språkeksempler i form av ulike momentsymboler (jfr. Bergenholtz 1994).

I denne artikkelen kommer jeg til å fokusere på den type språkeksempler som i Lexin får betegnelsen "idiom", men som i grunn omfatter ganske ulike fraser og ordforbindelser. Jeg kommer til å se på plasseringen av ordforbindelsene i forhold til makrostrukturen, og på hvordan den svarer til de forventninger og de behov man kan regne med fra brukernes side. Til dette hører også de problemer som gjenspeiles i selve seleksjonen av fraser og ordforbindelser og i fremstillingen av disse enhetene i ordboksteksten. Jeg kommer også til å vurdere hvilke skritt man kan ta for å gi en bedre og mer fleksibel adgang til fraseologien ved å endre på selve struktureringen av de elementer som leder fram til den informasjon brukeren er ute etter i ordboken.

Den ordboksbasen som ligger til grunn for Lexin-ordbøkene, er i det siste blitt aktuell i islandsk sammenheng, i og med at det islandske undervisningsdepartementet har satt i gang arbeid med å vurdere nytten av å bruke det svenske materialet som grunnlag for tilsvarende

islandske ordbøker for innvandrere på Island. Et eventuelt islandsk Lexin-prosjekt vil sikkert, som de prosjektene som nå er i gang i Norge og Danmark, for en stor del bestå i oversettelse av det svenske kildespråkmaterialet. Men for å gi en tilfredsstillende dekning av islandsk som kildespråk, vil det bli nødvendig å foreta en omfattende kontrollering og komplettering av det materialet som er direkte knyttet til den svenske basen som islandske ekvivalenter. Her gjelder det ikke minst å vurdere hvordan enkelte begrep og begrepsfelt blir dekket av islandske ord og ordforbindelser, oppdage lakuner, velge mellom synonyme ord og uttrykk osv. En begrepsmessig klassifisering av det svenske utgangsmaterialet er også aktuell i denne sammenheng, både med hensyn til ekvivalentspråket som sådant og med tanke på en generell kartlegging og en eventuell komplettering av innholdet i den svenske basen. I den siste delen av artikkelen vil jeg se på noen begrepsfelt som klart kommer til uttrykk i den fraseologien som blir angitt i Lexin-ordbøkene og vurdere hvordan samme begrepsfelt kan dekkes med islandske fraser og ordforbindelser.

2. Ulike typer ordforbindelser i *Svenska ord*

I *Svenska ord* fins det fraser av ganske ulik karakter under kategorien "idiom og uttrykk". En vesentlig del hører til typen faste ordforbindelser (jfr. definisjonen av termen "fast ordforbindelse" i NLO), bl.a. stivnete adverbiale uttrykk som:

trots allt (=ändå)
 i alla fall (=ändå, trots allt)
 å andra sidan (=däremot)
 i elfte timmen (=i sista stund)
 på förhand (=i förväg)
 först och främst (=i första hand, framför allt)
 i första hand (=först och främst)
 framför allt (=i första hand)
 rätt och slätt (=helt enkelt)

Slike ordforbindelser har som regel en klar egenbetydning på linje med enkelte ord, som ofte kan gjengis ved hjelp av et synonymt ord eller frase.

Men innimellom fins det også ordforbindelser som kan defineres som konstruksjoner:

vara någon behjälplig (=hjälpa någon) [under *behjälplig*]

betjäna sig av (=utnyttja) [under *betjäna*]
 förstå sig på något (=vara expert på något) [under *förstår*]
 vara klar över (något) (=förstå (något)) [under *klar*]
 vara trött på (=vara utled på) någon el. något [under *trött*]

Konstruksjoner hører ellers primært hjemme under "satser eller satsfragment" (jfr. avsnitt 2.11 i Kommentar til ordboken). Grunnen til at ordforbindelsene ovenfor blir klassifisert som idiomer, er trolig den at de får en betydningsforklaring i motsetning til typen satser og satsfragment.

En annen type ordforbindelser som får en varierende status i Lexin, er partikkelverb. Størsteparten av slike forbindelser blir lemmatisert med samme status i lemmalisten som ettordsenheter:

gör bort seg
 gör om
 gör upp
 tar emot
 tar reda på
 tar sig för
 tar upp

Men en del partikkelverb dukker også opp som fraser:

klippa till (=slå till)
 känna till (=ha ytlig kunnskap om)
 kännas vid (=erkänna, tillstå)
 köra om (=köra förbi)
 sadla om (=byta yrke, (helt) ändra åsikt)

Når det gjelder kollokasjoner, har det en avgjørende betydning under hvilket oppslagsord ordforbindelsen blir plassert. Et belysende eksempel er forbindelsen *fatta misstankar*, som i *Svenska ord* både blir angitt under substantivet og verbet. Under substantivet blir den angitt som en ren kollokasjon (altså som "sats eller satsfragment") uten noen forklaring, sammen med en annen (grammatisk) kollokasjon:

misstanke [²mɪs:taŋ:ke] *misstanken*
misstankar subst.
 aning (att något ligger till på ett visst sätt)
 <*misstanke om x/ att + S*>
 Δ *fatta misstankar*
 Δ *misstanke om brott*

Under verbet derimot finner vi samme ordforbindelse markert som idiom med en betydningsforklaring:

fattar [²fət:ar] *fattade fattat fatta(!)* verb

l ta, gripa

⟨A fattar x⟩

△ *fatta tag om något*

△ *fatta ett beslut*

▽ *fatta misstankar* (=bli misstänksam)

Følgende kollokasjoner blir også definert som idiomer:

klara något med glans (=klara något väldigt bra) [under *glans*]

spritt galen (=helgalen) [under *spritt* 2]

spritt språngande galen (=fullständigt galen) [under *språngande*]

skvatt galen (=fullständigt galen) [under *skvatt* 1]

spritt naken (=helnaken) [under *spritt* 2]

falla i gråt (=börja gråta) [under *faller*]

brista i skratt (=börja skratta) [under *brister* 2]

skratta ihjäl sig (=skratta våldsamt) [under *ihjäl*]

sätta eld på (=tända) [under *sätter*]

ingå avtal (=göra en överenskommelse) [under *ingår*]

nära en förhoppning (=hysa en förhoppning) [under *när* 3]

trängande behov (=tvingande behov) [under *trängande*]

vänta barn (=vara gravid) [under *väntar*]

I samsvar med det prinsipp som gjenspeiles i angivelsen av ordforbindelsen "fatta misstankar", blir disse ordforbindelsene angitt under det ordet som fungerer som kollokator i kollokasjonen. Det motsatte gjelder i tre tilfeller:

ett svidande nederlag [under *svider*]

inleda en dialog (=komma till tals) [under *dialog*]

fatta eld (=börja brinna) [under *eld*]

I alle tilfeller, bortsett fra forbindelsen "ett svidande nederlag", blir det angitt en betydningsforklaring, noe som understreker den funksjon ordforbindelsen fordeles i ordbeskrivelsen. Kollokasjoner som inneholder et sammenligningsledd, blir konsekvent angitt under kollokatoren og blir dermed definert som idiomer og ikke som kollokasjoner i forhold til basisordet:

arg som ett bi (=mycket arg) [under *bi* 1]

from som ett lamm (=beskedlig, menlös) [under *lamm*]

full som en alika (=mycket berusad) [under *alika*]

säkert som amen i kyrkan (=helt säkert) [under *amen*]

god som guld (=mycket snäll) [under *guld*]
 snabb som en pil (=mycket snabb) [under *pil*]
 stel som en pinne (=mycket stel) [under *pinne*]
 tyst som en mus (=helt tyst) [under *mus*]
 pigg som en mört (=mycket pigg) [under *mört*]
 arbeita som en slav (=arbeita mycket hårt) [under *slav 1*]

En sentral type er rene idiommer, altså ordforbindelser av metaforisk karakter, der betydningen ikke svarer til summen av de betydninger som ligger i de enkelte delene. Ordforbindelser av denne type er bl.a.:

föra (någon) bakom ljuset (=lura, bedra) [under *bakom 1/för 4*]
 stå på egna ben (=klara sig själv) [under *ben/står*]
 få något att bita i (=få en svår oppgift) [under *biter*]
 bränna sina skepp (=förstöra möjligheten att återvända) [under *bränner*]
 sluta sina dagar (=dö) [under *dag*]
 dra ett streck över (=låta något falla i glömska) [under *drar*]
 hålla dörren öppen (för något) (=vara villig att kompromissa) [under *dörr*]
 spela första fiolen (=vara den ledande) [under *fiol*]
 ha många järn i elden (=hålla igång flere saker samtidig) [under *järn*]

Tilknytningen til lemmaet er nokså varierende, men i de fleste tilfeller blir idiommet angitt under et sentralt substantiv. I noen få tilfeller blir et idiom angitt under to oppslagsord der vi kan finne to ulike betydningsforklaringer:

gå over ån efter vatten (=søka något längre bort än nödvändigt [under *å 3*]; =göra sig onödigt besvär [under *vatten*])

En viktig kategori består i forskjellige rutineformler, faste uttrykk som karakteriserer en samtale eller en talesituasjon: Under dette hører bl.a.:

lycka till! (=jag hoppas att du lyckas!) [under *lycka*]
 på återhörande! (=vi hörs igen) [under *återhörande*]
 på återseende! (=vi träffas igen) [under *återseende*]
 dra åt helvete! (=ge dig iväg!) [under *drar*]
 vad i all världen? ("vad betyder det här?") [under *all 1*]
 alla tiders! ("jättebra!") [under *all 2*]
 lugna dig! ("vänta lite, ta det lugnt") [under *lugnar*]

Ordforbindelser av denne typen byr ikke i samme grad på noen egentlig betydningsforklaring. Enkelte forbindelser står også uten noen forklaring (god morgon! god dag! god jul!), andre får en kommentar som går på funksjon:

ve och fasa! (=uttryck för förskräckelse) [under *fasa*]
 hej då (=hej (när man skils åt)) [under *då I*]

Det kan nevnes til slutt at det innimellom fins en del ordforbindelser som først og fremst innebærer en encyklopedisk informasjon som da også blir angitt i betydningsforklaringen:

lagrad ost (=ost som fått sterk smak genom att lagras länge) [under *lagrar*]

representativ demokrati (=politiskt system där makt utövas av valda representanter för folket) [under *representativ*]

strategiska vapen (=vapen som ingår i en spesiell krigsplan) [under *strategisk*]

öppen vård (=vårdform utanför sjukhus el. anstalt [under *vård*]; =vård där pasienter besöker läkare utan att vara inlagda på sjukhus [under *öppen*])

3. Plasseringen av ordforbindelser

Plasseringen av de ordforbindelser (språkeksempler) som blir markert som idiom, understreker at de ikke primært blir angitt som elementer i beskrivelsen av vedkommende lemma, men blir ansett som selvstendige, isolerte elementer i ordbeskrivelsen (artikkelen). Kravet om en betydningsforklaring vitner også om denne innstillingen. Dette betyr at når det gjelder idiomene, blir et oppslag først og fremst aktuelt i resepsjonssammenheng for å avkode en tekstenhet, og er i mindre grad aktuelt når det gjelder produksjon. Plasseringen av ordforbindelsene svarer altså mer til en passiv enn en aktiv ordbok. Jeg tenker her ikke minst på mange viktige kollokasjoner der kollokatoren blir foretrukket som oppslagsord, og ordbeskrivelsen får en passiv karakter.

Dette kan sies å stå i en viss motsetning til andre viktige egenskaper til Lexin-ordbøkene, der man tvertimot er opptatt av å fremheve den aktive bruken av ordbøkene. Jeg tenker her på bildmaterialet og den rolle det spiller for å gi umiddelbar adgang til ordforrådet innenfor enkelte ordfelt. Til dette hører også de grammatiske angivelser, konstruksjons- og valensopplysninger og bruken av presensformen som oppslagsform for verbene.

Når det gjelder adgangen til ordforbindelsene generelt, er forutsetningen at brukeren knytter den aktuelle forbindelsen til et konkret ord der han eller hun forventer å finne den aktuelle forbindelsen. Valg av

oppslagsord fra forfatterens eller redaktørens side gir til en viss grad uttrykk for hvilken funksjon ordboken tildeles, hva som skal gi anledning til å slå opp i ordboken, og hvorfor brukeren skal ha behov for å hente opplysninger om fraser og ordforbindelser. Lemmatisering av ordforbindelser gir også uttrykk for forfatterens eller redaktørens innstilling i denne sammenheng.

Hovedforskjellen her består i den klassiske forskjell mellom passiv og aktiv bruk. Jo mer man fokuserer på aktiv bruk, desto viktigere blir det å velge sentrale innholdsord som oppslagsord for en ordforbindelse, det ordet som utgjør kjernen i forbindelsen og fungerer som en logisk nøkkel til den informasjon brukeren er ute etter. Det forutsettes da at brukeren kjenner til oppslagsordet på forhånd, og at han eller hun stort sett er klar over ordets betydning. For passive behov kan det derimot være aktuelt å satse på mindre kjente ord som oppslagsord for å forklare eller belyse ordforbindelsen i forbindelse med en semantisk informasjon man regner med at brukeren har behov for å hente.

Det kommer an på ordforbindelsestype hvor godt man kan imøtekomme brukerens aktive og passive behov. Når det gjelder typiske kollokasjoner, vil man stort sett kunne velge basisordet som oppslagsord og regne med at den aktive bruken er mer aktuell. Forskjellige faste fraser og uttrykk som i større grad utgjør en fast og urokkelig leksikalsk enhet, har en mer uklar posisjon. Her kan det være aktuelt å lemmatisere frasen i sin helhet, eller man prioriterer etter ordklasse, velger i første rekke et substantiv, ellers et verb osv. En annen hovedtype her er idiomene. Her fins det ofte ikke noen klar (logisk) lemmakandidat med hensyn til den (ofte metaforiske) betydning som ligger i ordforbindelsen, så det kan være fornuftig å prioritere etter ordklasse, gi det mest sentrale substantivet første prioritet osv. Og her er det den passive bruken som er mest aktuell; man regner med at brukeren er ute etter informasjon om betydningen selvom også formen kan være av interesse (brukeren kan være usikker overfor enkelte ord eller elementer i frasen).

De aktive behov i forbindelse med idiomene vil man derimot ikke kunne imøtekomme på en tilfredsstillende måte ved å angi idiomene under et konkret ord i ordforbindelsen. Dette problemet blir enda mer alvorlig i forbindelse med rutineformler, de fraser som preger en samtale og gir uttrykk for talerens rolle, innstilling, reaksjoner, følelser osv. i en bestemt talesituasjon. Slike rutineformler er av stor betydning med tanke på aktive behov når brukeren ønsker å tilegne seg og beherske de forskjellige formler som gjelder for ulike situasjoner. Derimot er det mindre behov for semantisk informasjon i forbindelse med slike fraser, hovedsaken er den kommunikative funksjon. Det viser

seg også i *Lexin* at i mange tilfeller blir bruken av slike fraser forklart med henvisning til funksjon istedenfor at det blir angitt en egentlig definisjon eller forklaring. Problemet her er at overfor aktive behov utgjør selve frasen og de enkelte ordene innenfor den en ukjent størrelse slik at brukeren ikke har noen adgang til fraseologien.

4. Begrepsmessig klassifisering

Dette problemet kan man i og for seg ikke løse på en skikkelig måte innenfor en semasiologisk ordbok med en alfabetisk ordnet lemmaliste. Den optimale løsningen består i å by på en tilgangsstruktur der brukeren kan ta utgangspunkt i innholdssiden til de leksikalske enhetene i ordboksteksten, altså i det begrepet som ordet eller ordforbindelsen gir uttrykk for. Når det gjelder lemmabestanden, så har vi delvis en slik tilgangsstruktur i *Lexin* i og med "bildtermene", der beslektede termer grupperes sammen, og det begrepet som gjenspeiles i bildet, identifiserer den pågjeldende benevnningen. Det kunne være interessant å utvide denne beskrivelsesmåten til en større del av lemmabestanden i *Lexin*. Men jeg vil ikke beskjeftige meg nærmere med den muligheten her og holde meg til fraseologien der behovet for å utvide tilgangsstrukturen er mest aktuelt med tanke på brukernes krav om full nytte av den informasjon som ordboken inneholder.

I *Svenska ord* fins det visse begrepsfelt som tildeles nokså mange og ulike fraser og ordforbindelser. Man kan f.eks. forene følgende ordforbindelser under overskriften "Oppmerksomhet":

vara på alerten (=vara uppmärksam)
 hålla ett öga på (=se efter) (barnen)
 vara idel öra (=lyssna mycket uppmärksam)
 få syn på (=plötsligt se; få se)
 kasta ett öga på (något) (=titta på)
 kasta ett öga på (=hastigt läsa igenom) (ett förslag)
 lägga märke till (=uppmärksamma)
 bli varse (=bli medveten om, få syn på, märka)
 ge sig tillkänna (=låta höra av sig)
 stå i rampljuset (=stå inför offentligheten)
 slå på trumman för (=göra reklam för)
 i blickpunkten (=i centrum för uppmärksamheten)
 tala för döva öron (=tala utan att någon lyssnar)
 (tala) i enrum (=utan att någon annan hör på, enskilt)
 slå dövörat till (=låta bli att lyssna; vägra lyssna)

For å gi et annet eksempel på semantisk sammenhengende uttrykk, kan følgende forbindelser slås sammen under overskriften "Bestemthet":

ha skinn på näsan (=vara bestämd)
 rycka upp sig (=ta sig samman)
 ge sig katten på (=vara fast besluten)
 hålla styvt på (=envist hålla fast vid)
 sätta sig i sinnet (=att vara fast besluten att)
 visa klorna (=visa sin makt el. duktighet)
 visa tänderna (=uppträda hotfullt)
 kämpa med näbbar och klor (=slåss med alla tillgängliga medel)
 hålla (någon) stängen (=inte ge vika (för någon))

En god del fraser er knyttet til døden som begrep:

ligga på sitt yttersta (=ligga för döden)
 ligga för döden (=vara så sjuk att döden är nära)
 se (döden) i vitögat (=ställas direkt inför (döden))
 ge upp andan (=dö)
 sluta sina dagar (=dö)
 sätta livet till (=dö)
 gå till de sälla jaktmarkerna (=dö)
 den sista vilan (=döden)

For å illustrere brukerens behov og forventninger overfor en aktiv ordbok som skal veilede om bruken av ordene og vise hvilke ord og formuleringer som knytter seg til de ulike situasjoner, er det nærliggende å se på et område som kunne få betegnelsen "Samtale" som en grov overskrift. I *Svenska ord* fins det i hvert fall tre ordforbindelser som faller under denne overskriften:

komma till tals (=få mulighet till ett samtal) med någon
 inleda en dialog (=komma till tals)
 växla några ord (=föra ett kort samtal)

Dette området kan utvides til også å dekke uttrykk som knytter seg til samtaleemne eller tema:

föra något på tal (=börja prata om något)

I islandsk fins det flere uttrykk og ordforbindelser som knytter seg til dette begrepet, og som alle mer eller mindre er ekvivalenter til den svenske ordforbindelsen "föra något på tal", bl.a.:

færa/lei>a e-> í tal (vi> e-n)

ámalga e-> (vi> e-n)
 vekja/hefja máls á e-u (vi> e-n)
 hreyfa e-u (vi> e-n)
 brydda á e-u (vi> e-n)
 fitja upp á e-u (vi> e-n)
 tæpa á e-u (vi> e-n)
 hafa or> á e-u (vi> e-n)
 impra á e-u (vi> e-n)
 or>a e-> (vi> e-n)
 minnst á e-> (vi> e-n)

Men samme begrep byr på flere innfallsvinkler til et sammenhengende vokabular og nært beslektede fraser. I følgende konstruksjoner og fraser er det et karakteristisk trekk at noe blir nevnt uten at en samtalepartner er inne i bildet:

drepa á e->
 gera e-> a> umtalsefni
 geta e-s
 geta um e->/e-n
 víkja a> e-u
 víkja á e->
 koma a> e-u
 koma inn á e->

Det kan også understrekes at noen er inne på samme tema gjentatte ganger:

e-m ver>ur tí>rætt um e->
 jagast á e-u
 stagast á e-u
 stagla á e-u
 nudda um e->
 klifa á e-u
 tönnlast á e-u
 jórtra á e-u

Eller man uttrykker at et tema slett ikke blir berørt:

flegja um e->
 nefna e->/e-n ekki á nafn
 nefna e-> ekki me> einu or>i

Andre uttrykk henviser til at man endrer tema:

fara út í a>ra sálma

taka upp léttara hjal
slá á léttari strengi

Selve temaet kan også være i fokus og stå i subjektposisjon:

e-> berst í tal
e-> ber á góma
e-> er á allra vörum

Og visse rutineformler gir uttrykk for at man er i ferd med å innlede et samtaleemne:

hva> vildi ég sagt hafa
hva> vildi ég segja
me>al annarra or>a
vel á minnst

Begrepet "Samtale" byr på et ganske variert ordforråd. For å innlede en samtale, kan man velge mellom ulike rutineformler som bl.a.:

hva> segir>u
hva> segir>u til
hva> segir>u í fréttum
hva> er títt
hva> syngur í flér
hva> er a> fréttu
hva> er í fréttum
hva> er tí>inda

Følgende fraser går på den første fasen av samtalen der noen tar initiativet:

taka e-n tali
gefa sig á tal við e-n
koma a> máli við e-n
yr>a á e-n
breg>a e-m á tal (við sig)
breg>a e-m/taka e-n á einmæli
taka e-n/breg>a e-m/víkja e-m á eintal
víkja sér a> e-m
slást á tal við e-n
hafa tal af e-m

Man kan også gi uttrykk for at initiativet henger sammen med en maktposisjon:

heimta e-n á tal við sig
 kalla e-n á sinn fund
 kalla e-n fyrir (sig)
 kveðja e-n á sinn fund
 kveðja e-n til fundar við sig

Og rollene kan veksles, slik at den passive partneren står i fokus som tema:

ganga á/leita á fund e-s
 ná fundi e-s
 fá áheyrn hjá e-m

Under dette kommer uttrykk og fraser som går på samtalen som en helhetlig prosess der partnerne enten har adskilte roller, som her:

tala við e-n
 kjafta við e-n
 skeggræða við e-n
 rabba við e-n
 eiga orð við e-n
 eiga orðaskipti við e-n
 eiga orðastað við e-n
 skipta orðum við e-n
 spjalla við e-n

Eller rollene deles jevnt, og verbet krever et flertallssubjekt:

<fleir> taka tal saman
 <fleir> stinga saman nefjum
 <fleir> tala saman
 <fleir> talast við
 <fleir> spjalla saman
 <fleir> ræða saman
 <fleir> ræðast við
 <fleir> eiga orðaskipti

Disse eksemplene burde gi et inntrykk av hvor mange og varierte konstruksjoner og ordforbindelser som kan være aktuelle innenfor et større begrepsfelt. Alle disse forbindelser kommer i betraktning når det skal velges islandske ekvivalenter til tilsvarende svenske uttrykk. For å gi en tilfredsstillende dekning av det islandske språket som kildesprak, må man ha en klar oversikt over de begrepsmessige relasjoner innenfor de enkelte felt for å sikre at de ulike funksjoner blir representert i ordboken.

I en moderne innvandrordbok, der den aktive bruken står sentralt, må det også legges vekt på det onomasiologiske aspektet. Ved en eventuell revidering av *Lexin* vil spørsmålet om en utvidet tilgangsstruktur i den retning bli aktuelt, spesielt i forbindelse med en elektronisk utgave der det semasiologiske aspektet og en alfabetisk makrostruktur ikke lenger blir dominerende, og oppslaget ikke lenger er rettet mot en avgrenset artikkel. Det islandske materialet vi har sett på, viser en stor mengde fraser og konstruksjoner som kan være aktuelle når brukeren søker seg frem til et passende uttrykk med utgangspunkt i et bestemt begrep og en begrepsoverskrift. For redaktøren eller ordboksforfatteren er det naturligvis en vanskelig oppgave å velge og systematisere de begrepsoverskrifter som skal lede fram til opplysningene i ordboksteksten, men ved hjelp av krysshenvisninger og indekser vil brukeren kunne klare seg i de fleste tilfeller. Og brukeren kan få støtte av flere elementer når det gjelder å begrense vokabularet eller fraseologien innenfor et bestemt begrepsfelt. Her kommer det an på hvordan de leksikalske enhetene blir markert med hensyn til ulike grammatiske og semantiske egenskaper. Under et begrep som "Strid" vil det f.eks. være nyttig å se hvilke konstruksjoner og fraser som er forbundet med et flertallssubjekt:

<fleir> lenda í hár saman
 <fleir> eigast illt við
 <fleir> sitja ekki á sárshöfði
 <fleir> elda grátt silfur

I andre tilfeller gjelder fokuseringen selve striden uten at det henvises til dem som deltar:

fla) er hver höndin upp á móti annarri
 fla) fer allt í bál og brand
 fla) fer allt í háaloft
 fla) er allt í háalofti
 fla) er/fer allt upp í loft

En slik sortering og klassifisering av materialet stiller krav til leksikografen om en systematisk analyse, og den kan også sies å stille krav til brukeren om visse grammatiske og leksikografiske kunnskaper og en viss erfaring. Men en stor og innholdsrik innvandrordbok som *Svenska ord* forutsetter også en god del grammatiske kunnskaper hvis brukeren skal ha full nytte av den leksikografiske beskrivelsen.

Fordelen med å åpne adgang til fraseologien i ordboksteksten via begrepet består i at betydningen og funksjonen kan presiseres ut fra en

sammenlikning med beslektede fraser og formuleringer. En markering av ulike grammatiske og semantiske trekk gjør det også mulig å søke på enkelte egenskaper som flere oppslagsord har til felles. En helhetlig beskrivelse av de enkelte oppslagsord vil stå mindre sentralt i en slik modell. Derimot vil brukeren kunne hente relevante opplysninger i hele ordboksteksten, noe som kan ha betydning for det som oppslaget skal opplyse om. På denne måten vil man også gjerne få et mer detaljert bilde av et ord eller en frase enn det man vanligvis får ved å holde seg til en konkret artikkel.

5. Avslutning

De spørsmål jeg har vært inne på her, gjelder ikke bare innvandrerordbøker. Men betydningen av å by på en fleksibel adgang til ordboksteksten der de semantiske egenskaper og relasjoner får større vekt enn i tradisjonelle semasiologiske ordbøker, gjelder ikke minst denne ordbokstypen. Jeg har særlig vært opptatt av at en ordbok for innvandrere skal være et aktivt redskap for produksjon. I en større sammenheng ville man helst se en innvandrerordbok knyttet til et undervisningsmateriale for innvandrere eller fremmedspråklige brukere med interaktiv virkning slik at brukeren ikke bare får grammatisk trening, men også kan skaffe seg innsikt i det vokabular og den fraseologi som karakteriserer enkelte begrepskomplekser og ordfelt.

Termen "innvandrerordbok" er vel primært knyttet til tospråklige ordbøker der kildespråket er fremmedspråk for den tilsiktede brukeren, og målspråket er brukernes morsmål. Men som *Lexin* har vist, har innvandrere behov for flere typer ordbøker, en enspråklig ordbok som *Svenska ord* og gjerne en tospråklig ordbok til et sentralt fremmedspråk som engelsk. Og ettersom brukeren får bedre grep på språket, vil flere ordbokstyper komme i betraktning, en konstruksjonsordbok, en synonymordbok, en begrepsordbok osv. Alle disse midler tjener det formål å få en fremmedspråklig bruker til å tilpasse seg et nytt språksamfunn. Men ut fra innvandrerens synsvinkel kan det, i hvert fall i den første fasen, være størst behov for en tospråklig ordbok fra morsmålet til det nye språket.

Det er en krevende oppgave for leksikografer i alle de nordiske land å utføre det ordboksarbeid som innvandrere i de nordiske samfunn trenger og har rett på. Denne oppgaven er blitt enda mer interessant etter at det svenske Skolverket ga de andre nordiske land adgang til *Lexin*-materialet for å bruke det som grunnlag for tilsvarende ordbøker for innvandrere i Norge, Danmark og Island. Foruten den praktiske

nytte for norsk, dansk og islandsk vil dette ordboksarbeidet være et viktig grunnlag for en sammenlikning mellom de nordiske språk i flere henseender. Man kan også forvente at det arbeidet som blir utført for norsk, dansk og islandsk, er av betydning for det svenske grunnmaterialet og kan bidra til at det settes i gang nye tiltak for å lage en leksikografisk beskrivelse av de nordiske språk for innvandrere. Tiltak som vil kunne dra nytte av de tekniske og faglige fremskritt vi har opplevd de siste årene.

Litteratur

Bergenholtz, Henning 1994. Grundordbog til genbrug. [Anmeldelse av Svenska ord.] I: *LexicoNordica* 1: 243–247.

NLO = Bergenholtz, Henning/Ilse Cantell/Ruth Vatvedt Fjeld/Dag Gundersen/Jón HilmarJónsson/Bo Svensén. *Nordisk leksikografisk ordbok*. Oslo 1997.

Svenska ord – med uttal och förklaringar. Lexin. Språklexikon för invandrare. Andra upplagan. Uppsala 1994.